

MOLNÁR ALBERT KÖLTÉSZETÉNEK UTÓÉLETE

Szenci Molnár Albert — Balassi Bálint után — kétségtelenül a legnagyobb hatású alakja a régi magyar irodalomnak. Ezt a csendes, szerény embert, tudós humanistát általában nem szoktuk a nagy költők közé sorolni. Pedig oda tartozik: ott van az ő helye Balassi Bálint és Zrínyi Miklós között, Rimay János mellett. A zsoldárfordításaiban megnyilatkozó személyes hangú költészet örök értékű, erőteljes líra. Versei ma is élvezhetőek: színes, fordulatossá, művészi stílusa annak a bizossága, hogy Szenci Molnár nem gépies műfordító volt, hanem igazi lírikus, vérbeli költő. Zsoldárainak értékességét száznál is több kiadás igazolja, hatásuk pedig az egész magyar irodalmon végighullámzik. Főleg verselésünkön és nyelvünkön hagyott mély nyomokat a PSALTERIUM UNGARICUM: a zsoldárokból számos szó, szólás, fordulat kelt szárnyra, s a magyar költészet — főként a vallásos — hosszú ideig és számtalan esetben utánozta Szenci Molnár Albert strófaszerkezeteit, rímeit és verssorait. Nyugat-európai verselésünk gyökereit, a rimes-időmértékes formák eredetét — ki merem mondani! — a XVI—XVII. században, s többek között Szenci Molnár zsoldáraiban kell keresnünk. Régi, XVI. századi magyaros — hangsúlyos — verselésünk egyes formáit is ő közvetítette, továbbította egészen a XIX. századig.

A zsoldárok ritmusával, versformájával számos irodalomtudós, nyelvész és zenekutató foglalkozott, s szinte mindegyikük más-más nézetet alkotott a Psalterium verselési módjáról.

Szemléltetésül csupán két ellentétes nézetet mutatok be. Horváth János az 1922-ben kiadott *Magyar ritmus, jövevény versidom* című könyvében azt írja, hogy a zsoldárok versformája nem magyar, hanem „a francia eredetűnek az énekmintájához igazodik. Megadja az ének kívánalmához szükséges szótagszámot, de a soron belül semminemű szabályos időmérés, ütemezése nincs, s magyar ütemmintát csak elvéve és akaratlan nyújt.” Németh László szerint viszont a zsoldárok szövegei elszakíthatók dallamuktól, s „Molnár Albert verseiben olyan magyar ütemfigurák vannak, melyekkel a tizenkilencedik század költői sosem próbálkoztak. Egy-egy ilyen ütemfigura versszakokon át kihihetetlen volna, kibírhatatlan monotóniába veszne. De ahogy Molnár Albert csinálja, tagolássá tompítva, kellemes és változatos. A nyolcszótagú sort hol három-ötté, öt-hárommá, négy-négyéé metszi, a kilencszótagút három-hattá, hat-hárommá, négy-ötté s mégis tagol, a tagok különválnak s a sükettség sem tagadhatja le őket. Ez a tag halványabb verselem, mint az ütem, de épp ezért nem olyan erőszakos.” (Németh László: *Molnár Albert zsoldárai és ritmikájuk*. Prot. Szemle, 1928. 87.)

Természetesen nem érthetünk egyet Németh Lászlóval abban, hogy az egyes zsoldárok szövegei elszakíthatók dallamuktól. A Psalterium versei igenis zenei fogantatásúak. Ez persze nem akadály a eredeti ritmusképletek magyar szövegre való alkalmazásának. Van Molnárnak olyan zsoldárfordítása, amelynek nyolcszótagú sorai szinte kivétel nélkül jambusi lejtésűek. Például a 30. zsoldár bevezető sorai a jambikus nyolcasok monometrikus alkalmazásáról vallanak:

„Dicsérlek Uram / tégedet
Mert te megtartál / engemet
És kegyessen föl/emelél
Ellenségimtől / megmentél”

A „Kiáltásom halld meg Isten” kezdetű 61. zsolttár pedig trocheusi lejtésű. Az eredeti trocheusok átjambizálására a sokat utánzott 42. zsolttár a legjobb példa.

Horváth János véleménye ellen, amely szerint a zsolttársorok tulajdonképpen nem ütemezhetőek, nincs bennük szabályos ritmus, elég felhoznunk például a 35. zsolttárt:

„Perelj Uram perlőimmal,
Harcolj én ellenségimmal,
Te paisodat ragadd elő,
Én segedelmemre állj elő,
Mondjad ezt az én lelkeimnek:
Tégedet én megszégitlek.”

Ez a vers mind magyarosan (hangsúlyosan), mind pedig időmértékesen (első négy sora jambikusan, a következő kettő trocheikusan) ritmizálható, tehát egyszerre, egyidejűleg érvényesül benne a jambusi (illetve trocheusi) és a hangsúlyos versmérték. Nem más ez, mint Ady Endre verseinek ritmusa, a XX. század elején is forradalmi újításként ható *szimultán ritmus*.

Szenci Molnár a Balassi-hagyományba is aktívan kapcsolódik. A 3. zsolttárt Balassi Bálint periódusaiból (2 hatszótagú sor, a harmadik hétszótagos) építi fel:

„Ó mely sokan vadnak
Az kik háborgatnak
Engemet én Istenem.
Nagy sok ellenségim,
És sok gyűlölőim,
Tusakodnak ellenem,
Sokan azt állítják,
Lelkemről azt mondják,
Vesztett ennek ő dolga,
Segítsége nincsen,
Mert elhatta Isten
Így szólnak bolond módra.”

Balassi Bálinttól egészen Ady Endréig ível tehát a híd, amely a kettőt összeköti: Szenci Molnár Albert költészetének hosszú századokat átívelő, erős hídja.

Mint már említettem, hosszú ideig főként a vallásos költészet utánozta a zsolttárok rímeit, strófaszervezeteit, illetve vesszorait. Bár a XVII—XVIII. század vallásos versei — kevés kivételtől eltekintve — napjainkban már csupán mint kordokumentumok érdekesek, fel kell elevenítenünk néhány nevet, mert ezek a feledésbe merült költők is részei a hídnak, Szenci Molnár zsolttárai rajtuk keresztül is hatottak. Mindenekelőtt *Ráday Pál* (1677—1733) nevét kell megemlítenünk: azét a költőét, aki a Rákóczi-szabadságharcban is részt vett, a protestáns egyházak Habsburg-ellenes küzdelmeinek irányítását pedig haláláig szívügyének tartotta. *Ráday* legismertebb munkája a *Lelki hódolás, avagy az igaz keresztényhez illő buzgó imádságok istenes új énekekkel* című református imádságos- és énekeskönyve Debrecenben jelent meg 1715-ben. Korabeli népszerűségére jellemző, hogy a XVIII. században nyolc kiadást ért meg. Tizenhat prózában írt imádságon kívül 22 éneket tartalmaz, amelyeknek mintául Szenci Molnár Albert zsolttárai szolgáltak. Számos éneke — pl. a 74. zsolttár dallamára szerzett „Dicsérlek téged, Idvezítőmet” kezdetű — nemcsak a verselés, hanem a stílus terén is feltűnő hasonlóságot mutat mintaképével.

A következő énekszerző, akiről okvetlenül szólnunk kell, *Hányoki Losonczi István* (1709—1780). *Éneklésben tanító mester* című könyve 1754-ben jelent meg Pozsonyban. Az „Uram, kegyes indulatomban” kezdetű énekében a 65. zsolttár (Az Sionnak hegyén Úr Isten) kilenceseit jambusi formában szólaltatja meg:

„Uram, kegyes indulatomban
Ím teszem vallásom:
Ez életemben halálomban
Fő vigasztalásom.”

Szintén a 65. zsoltár dallamára írt verset *Keresztési József* (1748—1812), majd *Lengyel József* (1770—1822) is. Ez utóbbi „Ki hívta az éjszakát elő” kezdetű énekében teljesen Szenci Molnár modorában váltogatja a jambikus kilenceseket a magyaros hatosokkal:

„Ki fordította fényességre
Az ének homályát?
Ki hozta fel napját az égre,
Hogy fusson új pályát?”

Szenci Molnár zsoltárai közül a 42.-et, a „Mint a szép híves patakra” kezdetűt utánozták a legtöbben. A 65. zsoltárral kapcsolatban már említett Hányoki Losonczi Istvánon és Lengyel Józsefen kívül *Szőnyi Benjámín* (1717—1794), *Nagy István* (1770—1831), *Pálóczi Horváth Adám* (1760—820), s a Mondolat első megszövegezőjeként ismert *Szentgyörgyi József* (1765—1832) is szerzett éneket a 42. zsoltár mintájára: Hányoki Losonczi a „Jer, lássuk az Úr keresztjét”, Lengyel a „Dicsérjük hálaadással”, Szőnyi a „Jézus meghalt bűneinkért”, Nagy István az „Ó, Isten, ki a törődött”, Pálóczi Horvát az „Isten, ez roppant egeknek Bölcs s erős alkotója”, Szentgyörgyi pedig „A nap immár elenyészett” kezdetű énekét szerezte a népszerű 42. zsoltár dallamára, s a legtöbben közülük Szenci Molnár versének formáját, ritmusát is igyekeztek utánozni.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a nyugat-európai, rimes-időmértékes verselés meghonosításában Szenci Molnár Albert jelentős szerepet játszott, s a jambusi versmérték a magyar egyházi énekszerzésben az ő példaadása nyomán lett élő hagyomány.

II.

Tartalmi szempontból nem kívánok részletesebben foglalkozni a nagy zsoltár-költő hatásával, csupán legnagyobb íróinkat, költőinket, Jókai Mórt, Arany Jánost, Móricz Zsigmondot, Ady Endrét, József Attilát veszem sorra, s részletes elemzésre sem törekszem, hanem megelégszem a példafeltáró szemléltetés módszerével.

1. Jókaitól csupán egy részletet tartok szükségesnek felolvasni.

„És a harang egyre kongott. Sikoltás és fegyverzaj közt hallatszott a rémes kongás, kétségbeesésre készítõ hangok, mikkel a magas torony — mint egy tömör óriás, aki maga nem mozdulhat — fölülemelkedve az egész városon, népet buzdítani tetszék, s ha olykor szűnt a nagy zaj, hallatszék a vad, rikácsoló ének onnan fölül:

»Szolgáidnak testek,
Akik megölettek
Adattak a hollóknak.«”

Igen: Szenci Molnár zsoltárait énekelte a magyar nép századokon keresztül, ajkukon az ő énekeivel ültek Jókai öregasszonyai a rokka mellett, a 79. zsoltár csodálatos szavai szálltak az ég felé a székely falvak égõ templomaiból. Mert főként a legsúlyosabb megpróbáltatások idején kellett a zsoltár. Nem nehéz kitalálnunk, miért. Mert Szenci Molnár költészete közösségi líra, sőt mondhatnánk azt is, hogy

szociális fogantatású költészet: hiszen mindig a néptömegek szenvedését, inségét szólaltatja meg. Tehát a zsolttárakban már hangot kap a magyarság történelmi sorsérzése: a szorongatottság, amelyet teljességében majd Ady Endre kiált világgá a XX. század első negyedében. Ez a sorsérzés a magyar költészet alaptónusa. És nemcsak Mohács óta, ahogy azt sokan állítják. Hiszen líránk első szavai már jajszavak voltak: „Volék siroalm tudotlon ...”

Ez a történelmi sorsérzés ötvöződött — a lehető legszerencsésebben — Szenci Molnár zsolttáraiban az ótestamentumi antikkkal, az európai kultúrával és a magyar népiességgel. Ebben kell keresnünk a Psalterium Ungaricum óriási hatásának titkát. Hiszen legjelentősebb íróink, költőink lényegében ugyanezt az ötvözetet kívánták megteremteni.

2.

„Az szép sík mezők ékeskednek
Sok baromcsordákkal
Villognak az szép szántóföldek
Sűrű gabonákkal,
Az hegyoldalak, mezőföldek
Szép búzavetéssel
Örvendeznek és énekelnek
Nagy gyönyörűséggel.”

— olvassuk a 65. zsolttárban. Mintha Arany János költői hangjának előhírnökei lennének ezek a sorok, az isten áldását szemléltető képek, a paraszti mennyországot megjelenítő nagyszerű, merész és mégis könnyed áttételes kifejezések. De Aranyra nemcsak a zsolttárak hatottak. Szabó Magda két magyar költőről bizonyítja, hogy kisfiúkorában Szenci Molnár szótárából, a DICTIONARIUM LATINO—UNGARICUMBól tanult. Az egyik költő Arany János. Az ő fejében úgy rögzült a *rudis, ensis, sarissa* jelentése, hogy *hosszú, hegyes tör.* A másik, Petőfi Sándor, a *terra efilius, obscurus homo*-ról tanulta meg, hogy azt jelenti: *sehonnai bitang ember.*

3. „Mindenkor idejük van a zsolttáraknak” — így szól József Attila *Gyémánt* című versének első sora. Mindenkor, tehát a XX. században is. Mivel kezdődött tulajdonképpen irodalmunk huszadik százada? A nyugatosok fellépésével, akik jelszóként Ady Endre nevét tűzték zászlajukra: azét az Ady Endréét, akinek verseiben a magyarság történelmi sorsérzése, a szenvedés, a szorongatottság, a magyar ugar elhagyatottsága a maga teljességében nyilatkozott meg. A Károlyi-féle Biblián és Szenci Molnár Albert zsolttárain nevelődött ez a kemény, kálvinista Ady, akinek kálvinistasága nem istenhitet, nem vallást jelentett, hanem azonos volt a predesztinált sorsos magyarsággal.

„Az Istenhez gyöngé szódat emeled” — így indítja *Teveled az Isten* című versét. Vajon kinek nem jut eszébe erről Szenci Molnár 77. zsolttára:

„Az Istenhez az én szómat
Emelém kiáltásomat:
Hogy felkiálték hozzá,
Beszédem meghallgatá.
Mindennemű szükségemben
Reménységem csak az Isten:
Éjjel kezem feltartom,
Az égre hozzá: újtom.”

Kevés olyan zsolttár van, amely ne üldöztetésben, szükségben, ellenséggel folytatott harcban született volna. A későbbi magyar költők is főleg szenvedéseik idején, üldöztetések közepette hanyatlottak Istenhez: Ady Endre is ezt vallja egyik zsolttáros hangvételű költeményében, amelynek az *Istenhez hanyatló árnyék* címet adta:

„Üldöztetésimben kellettél
S kerestelek bús szilajon
S már-már jajomból kihagyom
Neved, mely szebb minden neveknél.”

Ebből a versből már kihangzik a kételkedés, a *már-már kihagyom* bizonytalansága is. A múlt század végén a természettudományok és materialista filozófia fejlődése természetesen Isten trónfosztásához vezetett. A zsoltárok, az istenes énekek azonban tovább hatottak; a XX. század felvilágosult, ateista embere csupán behelyettesítette az Istent: önmagával. A 90. zsoltár híres kezdő sorát (Tebenned bízunk eleitől fogva) így alakította át világirodalmi jelentőségű szocialista költőnk, József Attila *Kész a leltár* című versében: „*Magamban bízam eleitől fogva...*” — A zsoltár tehát már nem mint szakrális szöveg, hanem mint irodalmi mű, mint esztétikai értékek hordozója hat, és él tovább az irodalmi köztudatban. Nem lehet véltelen, hogy éppen századunkban — az irodalomtudósokon kívül — olyan jelentős írók és költők foglalkoztak Szenci Molnár költészetével, mint Németh László vagy Áprily Lajos.

Még egy világirodalmi szinten alkotó XX. századi magyar íróat kell megemlítenünk: Móricz Zsigmondot. Móricz egyik legszebb, leglíraibb művét, az *Árvácskát* nem fejezetekre, hanem zsoltárokra tagolta. Miért? Mert a mélység jajkiáltását, a szegénység protestáló hangját akarta hallatni, az ítélet, a felháborodás szavait akarta idegekbe kiáltani, s erre a zsoltáros hang volt a legalkalmasabb. Mert a zsoltár kiáltás a mélyből, néptömegek sirása, szegénység jaja: a szó szoros értelmében közösségi líra.

Végezetül egy múlt századi epizódot mondok el. Egy ízben felmerült a PSALTERIUM UNGARICUM „modernizálásának” gondolata. Ez ellen a képtelen terv ellen Arany János lépett fel a legvehemensebben, mondván, hogy Szenci Molnár Alberthez pedig senki avatatlan kéz ne nyúljon, mert ő korszerűbb sok újabb, sőt legújabb költőnél. Azt hiszem, Arany Jánossal ma is tökéletesen egyetérthetünk.